

JEZIČNE PROMJENE I IDEOLOGIJA STANDARDNOGA JEZIKA

Gudelj, Blaž

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:368313>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

**JEZIČNE PROMJENE
I IDEOLOGIJA STANDARDNOGA JEZIKA**

ZAVRŠNI RAD

BLAŽ GUDELJ

Split, 2023.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost / Njemački jezik i književnost

ZAVRŠNI RAD

JEZIČNE PROMJENE
I IDEOLOGIJA STANDARDNOGA JEZIKA

MENTORICA:

izv. prof. dr. sc. Jagoda Granić

STUDENT:

Blaž Gudelj

Split, rujan 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PRESKRIPTIVIZAM VS. DESKRIPTIVIZAM	3
3. JEZIČNE PROMJENE	5
3.1. Globalizacija i hrvatski jezik	6
3.2. Anglizmi u skandinavskim jezicima	8
4. RASLOJAVANJE JEZIKA	10
4.1. Teritorijalno raslojavanje	11
4.2. Funkcionalno raslojavanje	12
4.3. Socijalna stratifikacija	15
4.4. Individualno raslojavanje	16
5. STANDARDNI JEZIK	17
5.1. Karakteristike standardnoga jezika	18
5.2. Standardizacija	20
6. IDEOLOGIJA STANDARDNOGA JEZIKA	22
6.1. Nacionalizam i purizam	25
6.2. Diskriminacija vernakulara	28
6.3. Koliko normirati?	31
7. ZAKLJUČAK	33
<i>Sažetak</i>	35
<i>Summary</i>	36
<i>Literatura</i>	37

1. UVOD

Nepobitno je da je jezik optimalno sredstvo komunikacije i da smo njime determinirani. Dijete po rođenju usvaja jezik svoje okoline u kojoj se socijalizira i postaje članom određene jezične zajednice s kojom se identitizira. Jezik bi se trebao moći neometano koristiti u svim sferama ljudskoga djelovanja. Međutim, različite prepreke stoje na putu dekodiranja neke jezične poruke. Primjerice, dijalekatski markirane riječi mogu stvoriti šum u komunikacijskome kanalu kada primatelj poruke nema jednaku razinu kompetencije u dijalektu kakvu ima govornik. Upravo iz toga razloga postoji standardni jezik kojim se prevladavaju sve razlike među svim idiomima nekoga jezika, a koji su posljedica njegove horizontalne raznolikosti i vertikalne stratifikacije. Dakako, prvo treba steći kompetenciju u standardnome jeziku, drugim riječima, standard se uči jer je riječ o eksplicitnoj normi.

Međutim, u zadnje je vrijeme funkcija standardnoga jezika, kao neutralnoga idioma, dovedena u pitanje. Često se polemizira je li potrebno govoriti standardno kako bi nas sugovornik razumio, je li potrebno njegovati jezičnu kulturu ili je to ipak arhaična pojava u ovome modernom dobu u kojemu su gotove sve društvene promjene tako česte i brze. Postavlja se i pitanje utjecaja globalizacije na status standarda. Sve ove polemike impliciraju određene ideologije, stajališta o kojima se ne polemizira samo u hrvatskome lingvističkom krugu već i na globalnoj razini. U ovome radu u fokusu je upravo *ideologija standardnoga jezika* koja promiče standard kao jedini mogući i ispravni jezični oblik, što onda za posljedicu ima diskriminiranje ostalih jezičnih oblika, odnosno drugih idioma, u javnome komunikacijskom prostoru.

Jezik je dinamična kategorija, jezične promjene nikako ne odražavaju samo stanje u jeziku već upućuju i na sociološke, psihološke, antropološke, komunikacijske i mnoge druge čimbenike. Do jezičnih je promjena u prošlosti dolazilo najčešće zbog izravnoga kontakta dvaju susjednih jezika (adstrati), odnosno dviju susjednih jezičnih zajednica, ali i posredstvom drugih jezika. Tako je i danas. Dakako, jezični utjecaji posljedica su i novih društvenih odnosa, novih politika, medija, kulturnih i drugih utjecaja koji svi zajedno promiču neki jezik za svoj interes, kao što je to slučaj danas globalnoga engleskog jezika čiji se utjecaj prepoznaje gotovo u svim jezicima. Sveprisutna anglicizacija u jezičnoj upotrebi u različitim domenama i diskursima pokazuje koliko je taj utjecaj i posljedica jakih globalizacijskih procesa.

Dinamičan način života i želja za što većom komunikacijskom efikasnošću neki su od glavnih obilježja modernoga čovjeka koji se onda, dakako, prelijevaju i u jezik. Međutim, cilj je nekih jezikoslovaca što detaljnije propisivanje jezične upotrebe koja će zaustaviti ili pak usporiti dinamiku jezičnih promjena, što je krajnje utopistička ideja. Cilj pak ovoga rada nikako nije proučavanje jezičnih promjena u suvremenome hrvatskom jeziku, već je zadatak opisati ulogu jezičnih promjena u stvaranju ideologije standardnoga jezika koja zapravo i definira stavove samih govornika, članova jezične zajednice, prema jezičnim promjenama. Naime, govornici su ti koji će neke jezične promjene prihvatiti, a neke neće, što na najbolji način pokazuje sama jezična praksa. Dakako, treba uzeti u obzir i ukupni društveni kontekst i model jezične politike, odnosno planiranja korpusa jezika. (Re)standardizacija jezika, sve njezine etape – od selekcije do rekonstrukcije – pokazat će kako taj model funkcionira.

2. PRESKRIPTIVIZAM VS. DESKRIPTIVIZAM

Svi oni koji se bave jezikom i njegovom upotrebom, posebno normativisti, ali i sami govornici, često se susreću s pitanjem kako se nešto pravilno kaže, koji je oblik točniji, koji je naglasak ispravan. Takva pitanja ne opterećuju samo Hrvate, već i ostatak svijeta. Pojedine su zemlje, primjerice, Francuska i Italija, otišle čak i korak dalje te su osnovale institucije koje se bave propisivanjem pravilne upotrebe jezika. Iako je svaki lingvist svjestan da laici ni ne znaju čime se zapravo bavi, odnosno što je u fokusu njegova znanstvenog interesa, pa samim time i pogrešno adresiraju pitanja o dihotomiji točno/netočno – jer lingvisti (samo) opisuju jezik/e, a ne propisuju njihovu upotrebu – potrebno je razmotriti posljedice takvih dilema na prosječnoga govornika. Stoga ćemo s jedne strane apostrofirati temeljnu zadaću lingvistike, a s druge strane utvrditi predmet preskriptivističkih pogleda na jezik. Stvaranje opreke između ovih dvaju pojmova ključno je za razumijevanje ideologije standardnoga jezika, ali i za uvažavanje različitih razmišljanja o jezičnim promjenama.

Lingvistika se, najšire govoreći, bavi opisom i analizom jezika. Ključna je riječ u prethodnoj definiciji *opis* jer se lingvistika nikako ne bi trebala baviti pitanjima kako bi jezik trebao izgledati, već joj je primarni zadatak opisati zatečeno stanje. André Martinet (1982: 1) objašnjava ovu tezu uspoređujući lingvistiku s fizikom: "Dakle, smisao fizike nije propisivati kako bi fizički zakoni, poput gravitacije, trebali djelovati, nego kako doista djeluju." Unatoč rečenome, lingvistika se, uz opisivanje i analizu, bavi i propisivanjem pravilne upotrebe jezika iz "praktično-političkih razloga" (Starčević i sur. 2019: 21). Ili, kako kaže Granić (2015a: 263): "No iako je deskripcija jezika u fokusu lingvističkih istraživanja, to opet ne znači da se preskripcija u potpunosti ignorira."

Propisivanje, tj. preskripcija veže se za standardizaciju. Jezičnu standardizaciju provode lingvisti. "Standardolozi možda jesu uvijek lingvisti, ali standardiziranje jezika društveni je i ideološki/politički angažman" (Starčević i sur. 2019: 24) pa se ne može sa sigurnošću reći da je standardizacija znanstvena. Milroy i Milroy (1999: 1) ističu, također, da se preskriptivizam zasniva na ideologiji jezične pravilnosti: "Preskripcija ovisi o ideologiji (ili skupu uvjerenja) jezika koja inzistira da u upotrebi jezika, kao i u svemu drugome, sve bude na 'pravi' način, kako treba". Takva ideologija rezultirala je čestim raspravama u javnome diskursu o pravilnome obliku riječi, točnome naglasku i sličnome. Naime, govornici smatraju da je standard jedini pravilni jezični oblik koji ispunjava sve komunikacijske zahtjeve, a svaki drugi idiom može se koristiti isključivo u privatnoj komunikaciji.

Važno je napomenuti da Kapović (2013) radi distinkciju između pojmova *prekripcija* i *preskriptivizam*. Preskripcija je

postupak normiranja određenoga idioma i njegovih oblika i struktura da bi takav idiom mogao služiti u službene svrhe [...] S druge strane, do preskriptivizma dolazi kroz mistificiranje arbitrarnoga procesa prekripcije u kojem se propisane oblike fetišizira, smatra jedinim ispravnima, inherentno boljima od onih kojih nisu propisani itd.

(Kapović 2013: 394)

Dakle, preskripcija se odnosi na stvaranje eksplicitne norme, a preskriptivizam na inzistiranje na konstantnome održavanju takve norme. Kapović, također, ističe da je preskriptivizam zapravo "konzervativizam u jeziku", a iz takvoga pogleda proizlazi i stav da se jezik kviri, propada, pa se upravo zbog toga ustrajava na što rigidnijoj eksplicitnoj normi.

U današnjoj se kulturi u svim domenama života daju savjeti za pravilno ponašanje u različitim životnim situacijama. Primjerice, pravilno ponašanje za stolom propisano je u priručnicima o bontonu. Odstupanje od tih pravila implicira etiketu loših manira. Pravilna je upotreba jezika, s druge strane, kao što je već spomenuto, propisana u jezičnim priručnicima. Međutim, jezik je mnogo složeniji fenomen od ponašanja za stolom (Milroy i Milroy 1999: 1). Tako se, primjerice, o osobi koja se odlično služi nekim standardnim jezikom, ali povremeno iskoristi supstandardne markere, može stvoriti niz pretpostavki. Takvi stavovi mogu se shvatiti kao društveno-klasna diskriminacija bilo kojega idioma koji nije standardan, a da se diskriminacija eksplicitno ni ne izrazi (Lippi-Green 1997). Do navedenih posljedica dolazi upravo zbog hipernormiranja standardnoga jezika, "umjesto da se govornicima ponude razne jezične opcije za nadregionalno sporazumijevanje" (Starčević i sur. 2019: 25). Također, postavlja se pitanje jezičnih savjeta, kako jezični savjetodavci dolaze do svojih odgovora, kojim se kriterijem vode, je li taj kriterij legitiman i općeprihvaćen, odgovara li ta jezična opcija jezičnoj stvarnosti.

Međutim, Starčević i sur. (2019) ističu da se čak i opisna pozicija može percipirati kao normativna jer govornici mogu iz opisa zaključiti da se implicitno odobrava neka struktura ili pak riječ. Smatraju kako "opisna tvrdnja da jezično posuđivanje ili prebacivanje kodova u govornoj situaciji *sami po sebi* nisu negativne pojave može, sasvim očekivano, biti shvaćeno kao propisano zagovaranje i poticanje upravo tih jezičnih praksi" (Starčević i sur. 2019: 15).

3. JEZIČNE PROMJENE

Jezične su promjene dio stvarnosti i njima se jezik, uz bilo kakve napore lingvista, odnosno uz najrigidniju kodifikaciju, ne može oduprijeti. Već je Humboldt 1820. u uvodnome dijelu svojega najvažnijeg djela *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* tvrdio da je jezik djelovanje (*energeia*), a ne djelo (*ergon*), aludirajući tako da je jezik živi organizam i da nikako nije statičan, već je u korelaciji s društvenom stvarnošću (Glovacki-Bernardi i sur. 2001: 37).

Utjecaji na jezične promjene vrlo su različiti: počevši od utjecaja društva, dvojezičnih govornika, preko evolucijskoga pristupa jezičnim promjenama, do pojedinca kao uzroka i početka jezične promjene (Marković 2012: 314). U analizi bilo koje jezične promjene pronalazi se nekoliko problema. Prvi je problem vezan za dijakroniju jer je "uvijek potrebno utvrditi prethodno jezično stanje iz kojeg se današnji proučavani govor razvio, odnosno ustvrditi povijesnu komponentu" (*ibid.*). Drugi je problem pronalaženje "jezičnih i socijalnih uvjeta ili podloga koje su dozvolile, odnosno selektirale, nekad uzrokovale ili potvrdile te promjene" (*ibid.*). Treći problem vezan je za individualne činitelje koji su naveli govornika na prihvaćanje promjene. Tako će problematika prestiža nekoga varijeteta pripadati toj kategoriji. U okvirima četvrtoga problema potrebno je pronaći okidače promjene. Dakako, jezična kreativnost sigurno je jedan od razloga, ali Labov navodi da je za što bolje razumijevanje uzroka promjene potrebno ispitati svaku varijaciju, odnosno pogrešku u kontekstu društvenih čimbenika kao što su klasa, obrazovanje, spol itd. (*ibid.*)

Vrste jezičnih promjena mogu se podijeliti u dvije kategorije. Prva kategorija podrazumijeva "svjesne jezične promjene, koje govornici najčešće prepoznaju i podržavaju" (*ibid.*). Ti govornici pokušavaju prihvatiti društveno relevantnu normu, iako to ponekad rade i nesvjesno. Primjer je takve vrste promjene prilagođavanje standardnome varijetetu ili pak nekome većem urbanolektu. Drugu vrstu promjena karakterizira nesvjesnost, pri čemu se govornici udaljavaju od društveno prihvaćenih pravila. "Inovacija koju taj pojedinac donosi u usku skupinu ili grupu može biti motivirana drugim grupama ili jezikom ili pak biti potpuno nemotivirana" (Marković 2012: 315). Najočitiiji su primjeri upotreba tuđica, a danas su to najčešće anglizmi.

Globalizacija se, kao jedna od modernih promjena, ogleda i u jeziku, što najbolje pokazuju brojni anglizmi. Primjer su oni u hrvatskome jeziku, ali i u skandinavskim jezicima.

3.1. Globalizacija i hrvatski jezik

Globalizacija je postala sveprisutna riječ jer se svakodnevno može čuti u različitim komunikacijskim situacijama pa je samim time možemo definirati u različitim domenama: od ekonomske do kulturne. Najšire govoreći, globalizacija je "proces povezivanja, komunikacije i međusobne ovisnosti naroda u različitim oblastima"¹. Pojam *globalizacija* dolazi od riječi *global*, što znači 'ukupnost' pa samim time predstavlja i način zbivanja događanja u globalu (Lončar 2005: 92). Globalizacija podrazumijeva socijalni proces koji teži sveobuhvatnosti i jedinstvenosti svijeta pa se može tumačiti i kao spoj društvenih, kulturnih, ekonomskih i političkih čimbenika koji su doveli do značajnih promjena u svijetu. Može se, također, i tvrditi da je ona svjetski proces koji nezaustavljivo napreduje, a zemlje koje su mu se pokušale oduprijeti imale su usporen rast i razvoj. Zahvaljujući globalizaciji, stvara se novi globalni poredak koji ruši nekadašnje koncepte nacionalnoga gospodarstva. Zemlje koje se odmah nisu počele razvijati s nastankom globalizacije uvelike zaostaju za ostatkom svijeta koji je globalizaciju prihvatio objeručke.

U kontekstu jezika globalizacija je zanimljiva jer se može promatrati kako superiorniji jezici utječu na druge, ne nužno manje, jezike, tj. jezične zajednice. Hrvatski, i to ne samo kao mali jezik, s obzirom na broj govornika, također je podložan utjecaju globalizacijskih procesa, pa su anglizmi posve očekivani kao posljedica političkih, kulturnih i drugih utjecaja.

Zanimljivo je promotriti jezičnu situaciju u kontekstu etnokulturnih identifikacijskih procesa u današnjemu globaliziranom svijetu. Može se reći da je sve počelo u doba romantizma u Europi, kada dolazi do stigmatiziranja i potiranja mnogih malih jezika koji su se koristili kao označitelji nacionalne ili državne pripadnosti, a istodobno su postali irelevantni i zastarjeli. Taj se proces intenzivirao u 20. stoljeću, posebice u posljednjim desetljećima, s pojavom neoliberalne globalizacije koja je engleski jezik napravila globalnim jezikom (Grbić 2004: 235). Dolazak engleskoga na pijedestal ostavio je traga na sve jezike u svijetu, pa tako i na hrvatski.

Utjecaj globalizacije na hrvatski jezik vidljiv je u različitim aspektima. Ponajprije je važno spomenuti posuđivanje stranih riječi. Naime, globalizacija potiče interakciju među različitim kulturama i jezicima pa nije čuditi se da se nove jezične pojave imenuju tako da se riječ preuzme iz drugoga jezika. Primjerice, hrvatski jezik sve više riječi posuđuje ponajprije iz

¹ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFdvWhQ%3D&keyword=globalizacija

engleskoga, i to prije svega u području tehnologije, znanosti, poslovanja, medija itd. Ne treba pri tome zanemariti činjenicu da engleski postaje jezik komunikacije i poslovanja, tj. postaje zapravo identitetni jezik globaliziranoga svijeta što za posljedicu ima sve veću integraciju i u druge jezike svijeta (Barbarić 2011: 95-96).

Dolazi i do raznih promjena u stilu i izrazu. Stoga se može reći da globalizacija donosi promjene u načinu na koji ljudi komuniciraju. U medijima, na internetskim platformama i društvenim mrežama ljudi dolaze u dodir s različitim kulturama i jezicima, što bez daljnega utječe na stvaranje novih jezičnih i stilskih obrazaca.

U suvremenim društvima nerijetko dolazi do susreta pojedinaca i zajednica čije se kulture međusobno razlikuju. Svako društvo ima neka svoja obilježja (nacionalna, vjerska, jezična, ideološka i dr.). Stoga se nameće potreba za pristupom u modernim društvima u kojemu će biti prisutan visok stupanj interakcije među pripadnicima različitih kultura. Gajić (2011) ističe da interakcija omogućuje pojedincima/grupama da uče o razlikama i razvijaju sve potrebne kompetencije. Može se reći da se globalizacija prepoznaje u kulturnoj razmjeni, odnosno u razmjeni kultura i ideja, što pridonosi obogaćivanju hrvatskoga jezika novim terminima, konceptima i perspektivama koje se prenose iz drugih kultura.

Interkulturalizam se može definirati i kao sposobnost da pojedinac iskusi kulturalno drukčije. Uključuje zainteresiranost, otvorenost, znatiželju i empatiju prema ljudima drugih kultura, što omogućuje postizanje kvalitetnije komunikacije među ljudima, odnosno kvalitetnu interakciju u kontaktu s osobama iz različitih i kultura (Mrnjauš i sur. 2013). U tome je kontekstu važno spomenuti multikulturalizam koji po definiciji podrazumijeva postojanje mnogobrojnih kultura na nekome teritoriju. "Uz multikulturalizam se uvijek vezuje i multilingvizam [...], a preduvjet i za jedno i za drugo jest tolerancija, dopuštanje Drugima da budu to što jesu kako bismo i mi bili ono što jesmo: Mi a ne Oni, drugačiji od Njih, Drugih" (Granić 2015b: 24).

Kao pak negativnu posljedicu globalizacije, neki pojedinci ističu prijetnju očuvanju jezika. Naime, oni smatraju da sve veća dominacija engleskoga jezika u svijetu može dovesti do smanjenja upotrebe hrvatskoga jezika, posebice u mlađim generacijama, što može predstavljati izazov u očuvanju i promociji hrvatskoga jezika kao važnog dijela nacionalnoga identiteta, pa se na sve moguće načine pokušava smanjiti utjecaj stranih jezika, ponajprije engleskoga (Vujić 2015; Hodges 2016; Pašalić i Marinov 2008; Kryžan-Stanojević 2009).

Unatoč svemu, važno je napomenuti da je jezik živ organizam koji se neprestano mijenja i prilagođava okolini, novoj izvanjezičnoj stvarnosti. Hrvatski jezik i dalje će se mijenjati i oblikovati u interakciji s drugim jezicima i kulturama, ali i u nastojanju da se unatoč raznim utjecajima očuva i njeguje kao važan dio hrvatske kulture i identiteta.

3.2. Anglizmi u skandinavskim jezicima

Anglizmi su postali neizbježni u suvremenim jezicima diljem svijeta, pa tako i u skandinavskim jezicima. Iako je uvriježeno mišljenje da su Skandinavci iznimno liberalnih stajališta, i u njihovim lingvističkim krugovima nerijetke su polemike među jezikoslovcima, puristima i samim govornicima koji se brinu o očuvanju vlastitoga jezika, pa samim time i nacionalnoga identiteta.

Skandinavski jezici – uključujući danski, norveški i švedski – dijele sličnu povijest i kulturu i u neposrednome su kontaktu, što često olakšava unos anglizama u njihove jezične sustave. Anglizmi se najčešće javljaju u tehnologiji, modi, glazbi i poslovnome svijetu. Primjerice, u poslovnome okruženju, riječ *meeting* često se koristi u svim skandinavskim zemljama sa značenjem 'sastanak', umjesto tradicionalnoga naziva koji na danskome glasi *møde*, *møte* na norveškome ili *möte* na švedskome (Andersen 2020). Istu situaciju pronalazimo i u hrvatskome jer se i u javnoj komunikaciji sve češće upotrebljava riječ *meeting*, umjesto hrvatskoga ekvivalenta *sastanak*.

Zbog rasprostranjenosti anglizama u svakodnevnome govoru jezični puristi zabrinuti su za mogući gubitak vlastitoga jezičnog identiteta. Tvrdi se da prekomjerna upotreba anglizama može dovesti do smanjenja bogatstva i raznolikosti skandinavskih jezika. Međutim, s druge strane, neki zastupaju stajalište da anglizmi unose svježinu u jezik. Takav stav imaju mahom mlađe generacije koje su sve više podložne utjecaju globalne kulture (Patekar 2019; Andersen 2020).

Važno je istaknuti da su neki anglizmi toliko uobičajeni da postaju dio svakodnevnoga govora i više se ne percipiraju kao strani elementi. Takve riječi često su adaptirane u skladu s pravilima skandinavskih jezika, a ponekad imaju i specifična značenja koja se razlikuju od engleskoga izvornika. Inače, riječ *internet* u norveškome je *internett*, a u švedskome *Internet*.

Anglizmi su se toliko udomaćili u skandinavskim jezicima da se njihovo strano podrijetlo najčešće niti ne primjećuje, iako ponekad ima semantičkih razlika. Primjerice, norveška i švedska inačica engleske riječi *cool* glasi *kul*. Dok se u norveškome koristi u značenju 'opušten, zanimljiv, smiješan', u švedskome znači 'smiješan'.

Osim toga, anglizmi se s vremenom prilagode jeziku na svim jezičnim razinama. Primjerice, *jobb* je norveški ekvivalent engleske riječ *job*, iz čega se može zaključiti da se on po potrebi "norvežirao". Isti primjer pronalazimo i u engleskoj riječi *pub* kojoj odgovara norveški oblik *pøbb*.

Utjecaj anglizama u skandinavskim jezicima nije samo lingvistička tema već ima i društvene implikacije. Identitet, jezična politika i globalizacija imaju ključnu ulogu u analizi toga fenomena. Jezična je politika posebno važna u reguliranju i očuvanju identiteta vlastitoga jezika u kontekstu sveprisutnih i općeprihvaćenih anglizama gotovo u svim domenama i diskursima.

Kao što se moglo vidjeti, slična pitanja opterećuju i Hrvate i Skandinavce, bez obzira na to što se misli da su skandinavske zemlje mnogo liberalnijih stajališta od hrvatskoga pa se odmah očekuje da će i briga za nacionalni identitet biti manja. Sam standardni idiom značajno je utjecao na stvaranje takvih stavova, o čemu će više biti riječi u nastavku ovoga rada.

4. RASLOJAVANJE JEZIKA

Jezik je, najšire lingvistički gledano, skup znakova koji umnogome oblikuje identitet neke jezične zajednice. Svaki je jezik komunikacijski sustav, komunikacijski – jer mu je temeljna zadaća omogućiti nesmetano sporazumijevanje među ljudima, a sustav – jer ima popis i propis. Jezik je, dakako, ogledalo društva pa se od njega i ne može odvojiti. Društvene promjene uzrokuju restrukturiranje jezika cijele zajednice ili pak određene društvene grupe. Međutim, odnos jezika i društva nikako ne bi trebalo promatrati interdependencijski. Budući da "ima promjena u društvu koje se ne odražavaju u jeziku, i obrnuto, za neke promjene u jeziku teško je ili pak i nemoguće naći uzroke u društvu" (Granić 2013a: 149), nemoguće je za te kategorije tvrditi da su izomorfne.

Bavljenje jezičnim pitanjima seže u daleku povijest, a razlozi su dvostruko uvjetovani – "s jedne strane sasvim praktičnim razlozima – potrebom za razumijevanjem nekoga jezika, kao i željom za komuniciranjem s govornicima stranog jezika – a s druge strane filozofskim razmatranjima o naravi jezika. Rezultat praktične uvjetovanosti bili su priručnici: rječnici i gramatike" (Glovacki-Bernardi i sur. 2001: 12-13). Proučavajući raslojavanje jezika došlo se do zaključka da jezik "ne funkcionira različito samo u skupu horizontalne raznolikosti nego i u vertikalnoj stratifikaciji, u svakom pojedinom društvenom sloju" (Granić 2013a: 149). Sukladno tome, razlikujemo četiri različita tipa raslojavanja: teritorijalno (dijalekti), funkcionalno (stilovi), socijalno (sociolekti) i individualno (idiolekti) raslojavanje (Granić 2013a).

Ako promatramo jezičnu raznolikost, prepoznajemo četiri indikatora varijacija: dijatopijski, dijafazijski, dijastratički i dijakronijski (Mićanović 2008). Dijatopijska varijacija podrazumijeva različitost u prostoru. Dijafazijska se pak varijacija odnosi na varijetete koji se razlikuju po svojoj ekspresivnosti pa se u obzir uzimaju komunikacijski kontekst, okolnosti koje impliciraju i određeni stil, dok dijastratička varijacija označava društvene i kulturne različitosti iz kojih proizlaze različiti jezični slojevi. Dijakronijska se varijacija usredotočuje na promjene u vremenu. Nepobitno je da sve navedene varijacije nerijetko interferiraju (Granić 2013a).

Jezik je, sociolingvistički gledano, skup varijeteta koji se razlikuju jedan od drugih, a svi zajedno čine cjelinu. Da bismo bolje razumjeli kako dolazi do ideologije standardnoga jezika, treba razmotriti različite varijetete.

4.1. Teritorijalno raslojavanje

"Teritorijalno raslojavanje manifestuje se u činjenici da isti jezik donekle različito upotrebljavaju ljudi koji potiču sa različitih delova njegovog govornog područja. Te se razlike lako primećuju, naročito ako govornici nisu dobro savladali standardni oblik datog jezika" (Bugarski 2003: 236). Ove se razlike među govorima nekoga jezika nazivaju dijalektima, odnosno govorima od lokalne do regionalne razine, zbog čega nije jednostavno utvrditi egzaktno broj dijalekata. Na osnovi različitih dijalektoloških kriterija, u korpusu govora hrvatskoga jezika razlikujemo tri narječja (čakavsko, štokavsko i kajkavsko), u sklopu kojih se nalazi različit broj dijalekata.

U lingvističkim krugovima često se raspravlja o razlici dijalekta i jezika. Ta se dva pojma ne mogu toliko oštro odijeliti:

[...] čisto lingvistički gledano, svaki dijalekt je potpun komunikacijski sistem koji ima sva obilježja jezika, pa u tom smislu dijalekti stvarno ili potencijalno jesu jezici. Jedino što se može reći jeste da je jezik hijerarhijski nadređena kategorija, utoliko što je dijalekt po definiciji oblik nekoga jezika, pa iz toga razloga ne znamo niti točan broj jezika na svijetu. Iz toga sledi da je jedan jezik "veći" od svojih sopstvenih dijalekata, ako ih ima (jer jezici manjih zajednica ne moraju da budu dijalekatski raslojeni), samim tim što ih sve obuhvata. (Bugarski 2003: 237)

Također, kriterij razumljivosti nerijetko se uzima kao lingvističko sredstvo za odjeljivanje ovih dvaju pojmova. Obično se smatra da se govornici različitih dijalekata istoga jezika razumiju, ali ne da se razumiju i govornici različitih jezika (Bugarski 2003: 238). Međutim, ovaj se kriterij može uzeti samo uvjetno jer će se, primjerice, jednostavnije sporazumjeti govornici slovenskoga i hrvatskoga koji žive uz granicu, nego govornik Bednje i Komiže.

U odsustvu prirodnih barijera kao što su planinski lanci ili velike vodene površine, karakteristični su tzv. dijalekatski kontinuumi uz prateću stepenastu razumljivost, pri kojoj se stanovnici svaka dva susedna naselja dobro razumeju, dok razumljivost prestaje među udaljenim tačkama takvoga kontinuumu. (ibid.)

Bugarski naime u sociolingvistici vidi najvažniji kriterij za razlikovanje jezika od dijalekta: "U ovom smislu svi dijalekti nisu posebni jezici: jezicima se obično nazivaju samo oni dijalekti (ili skupovi dijalekata) koji ispunjavaju određene društvene i kulturalne uslove" (Bugarski 2003: 238). Govornici nekoga jezika najčešće ne osjećaju pripadnost dijalektu, već jeziku.

Međutim, razlikovanje jezika od dijalekta najčešće počiva na tezi da je jezik ono što se u suvremenoj lingvistici smatra standardnim jezikom, dakle idiom koji je normiran u jezičnim priručnicima, a dijalekt je jezični oblik koji se manje cijeni, koji je rezerviran za svakodnevnu i neformalnu komunikaciju. Dijalekt nerijetko ima pejorativno značenje, poistovjećujući ga s neobrazovanošću, ruralnim govorima, odnosno govorima nižih društvenih klasa. "Drugim riječima, u ovom viđenju jezik i dijalekt stoje u odnosu norme i devijacije" (*ibid.*).

Zbog ovoga crno-bijelog razlikovanja dijalekta i jezika nerijetko se raspravlja o broju jezika na svijetu. Budući da jezici mnogih plemena, primjerice u Africi ili Amazoni, nemaju ni pismo ni standardni oblik, teško ih je klasificirati pa broj jezika često varira.

Coulmas podsjeća na to da se često navodi broj od 2796 jezika koji je prvi spomenuo Gray. [...] Broj od 2796 jezika Bugarski smatra dvostruko pogrešnim, zbog činjeničnih i načelnih razloga. S obzirom na to da se precizan broj ne može utvrditi, Bugarski se poziva na izvore prema kojima ukupan broj živih jezika 'nikako nije manji' od 4000, a vjerojatno je bliži broju od 5000. (Mićanović 2006: 52)

4.2. Funkcionalno raslojavanje

Budući da su praški i češki lingvisti u svojim funkcionalističkim istraživanjima između dvaju svjetskih ratova razvili ideju kulta njegovanja jezične kulture, postupno se razvija težnja za stvaranjem idioma koji bi udovoljio svim civilizacijskim potrebama komunikacije. Stvarajući standardni jezik, oni interveniraju u jezičnu stvarnost (*parole*) i pokušavaju oblikovati taj standard, delimitirati njegove različite funkcionalne stilove kako bi se opisao i oblikovao način na koji funkcionira standardni jezik.

Funkcionalna stilistika vezana je za oblikovanje standarda i potrebu da jezik bude polifunkcionalan, tj. da se oblikuje za sve komunikacijske potrebe suvremenoga društva. Opis i analiza funkcionalnih stilova istražuju funkcije jezika u društvu. Naime, da bi jezik ostvario komunikacijski cilj u svakoj od domena, nužno je raslojavanje standarda na funkcionalne stilove. Jedna od prvih klasifikacija datira iz 1932. Naime, Havránek u djelu *Zadaće književnoga jezika i njegova kultura* razlikuje znanstveni, poslovni, razgovorni i pjesnički funkcionalni stil. Kako se mijenjaju komunikacijske potrebe, trebali bi se mijenjati i funkcionalni stilovi, što ćemo istražiti u nastavku.

U hrvatskim lingvističkim istraživanjima na vodećemu je mjestu Silićeva klasifikacija funkcionalnih stilova (Silić 2006). Naime, on razlikuje: znanstveni, administrativno-poslovni, novinarsko-publicistički, razgovorni i književnoumjetnički funkcionalni stil. Vratimo li se na jednu od prvih klasifikacija iz 1932. godine, možemo uočiti da je ona gotovo nepromijenjena (samo je dodan publicistički stil). Na temelju ove spoznaje možemo se zapitati je li točno da se zapravo ništa, osim etabliranja publicistike, nije promijenilo u komunikacijskim potrebama u devedesetak godina. Ni laiku nije teško zaključiti kako tome nije tako jer je samo u zadnjih dvadeset godina došlo do ekspanzivnoga razvoja novih medija i društvenih mreža, a time i stvaranja novih komunikacijskih obrazaca koji se nikako ne mogu uklopiti u Silićevu klasifikaciju. Primjerice, neprestano smo izloženi videospotovima ili pak reklamama, postaju dio naše svakodnevnice, ali ih nikako ne možemo opisati u nekom od Silićevih pet klasičnih funkcionalnih stilova. Stoga se da zaključiti da je ta podjela postala anakrona, a sve brže i brže promjene trome se opisuju. Međutim, tradicionalna se klasifikacija nije uvriježila samo u hrvatskoj filologiji već je, s manjim odstupanima, možemo pronaći i u drugim filologijama. Tako, primjerice, njemački lingvist Michael Hoffmann (2007) razlikuje sljedeće funkcionalne stilove: *Alltagssprache* 'razgovorni, svakodnevni', *Behördensprache* 'službeni, administrativni', *Wissenschaftssprache* 'znanstveni', *Pressesprache* 'novinarski, publicistički', *Dichtersprache* 'poetski', *Werbessprache* 'reklamni'.

Iako je Silićeva klasifikacija najpoznatija i najčešća, to ne znači da je i jedina. Različiti su autori pokušali prevrednovati i proširiti stariju podjelu. Tako, primjerice, Marina Katnić-Bakaršić (2001) navodi i stripovni stil, ali i stilistiku hiperteksta i hipermedija, a treba reći i da je iznimno rano prepoznala važnost interneta i internetskog doba koje je u narednim desetljećima zasigurno razvilo poseban oblik jezične stvarnosti koji dotada nije bio uvriježen. Branko Tošović (2002) detaljno je opisao vlastitu koncepciju funkcionalnih stilova pa onda razlikuje funkcionalnostilske komplekse, funkcionalne stilove (petodijelni model), podstilove i žanrove te mudustilove (esejistički, epistolarni, oratorski, memoarski, reklamni, scenaristički).

Također je važno napomenuti da Silić (2006) razlikuje *jezik kao sustav* i *jezik kao standard*. Jezik kao sustav podrazumijeva materinski idiom koji je determiniran određenim pravilima, međutim ona su implicitna, primjerice, tvorba množine, rečenična kongruencija. Govornici ih nesvjesno usvajaju na temelju tradicije, kako se i što može reći u određenome jeziku. Takva pravila nisu nigdje eksplicitno zapisana. S druge strane, jezik kao standard ima sociolingvistička pravila koja su utvrđena dogovorom i zapisana u jezičnim priručnicima. Silić tako zaključuje da imamo tri sustava (kajkavski, štokavski i čakavski) i jedan standard.

Promatrajući Silićevu dihotomiju u sklopu podjele funkcionalnih stilova, možemo primijetiti da razgovorni stil odskače jer, za razliku od ostalih stilova, naginje jeziku kao sustavu zato što u usmenome mediju komunikacije najčešće koristimo dijalekt ili pak nastojimo koristiti standard, ali to je uvijek nedosljedno pa govorimo o supstandardu, idiomu koji se nastoji približiti standardu, ali nije standard. Međutim, Kovačević i Badurina (2001) vide upravo razgovorni stil kao medij kako se komunikacija ostvaruje. Zapravo, one imaju potpuno drukčiju percepciju funkcionalnih stilova.

Kovačević i Badurina (2001) prevrednovala su i uključile funkcionalne stilove u moderna istraživanja. Zanimaju se za stvarni odnos jezika i društva. One ne polaze od teze kakav bi jezik trebao biti, već kakav nam standard treba, polaze od indukcije (od pojedinačnoga prema općemu), dok je praška škola išla obrnuto, deduktivnim zaključivanjem. Umjesto "funkcionalnoga stila", kao prilagođeni termin pojavljuje se "diskursni tip". Važno je napomenuti da se diskurs u ovome kontekstu ne promatra kao strogo lingvistički definiran kompleksni jezični znak najviše razine, već ga autorice definiraju kao način govora koji ima neke konvencije, a konkretizira se u tekstu i žanrovima. U njemu je naglašen društveni kontekst, odnosno naglašena je uvjetovanost promjena u jeziku društvenim pojavama.

Umjesto Silićevih pet funkcionalnih stilova, Katnić-Bakaršić (2001) uvodi dvostruku klasifikaciju diskursnih tipova. Razdjeljuju dvije osi: vertikalnu i horizontalnu. Vertikalno raslojavanje polja diskursa može biti govoreni ili pisani medij, a na horizontalnoj razini razlikuju se privatni, javni, specijalizirani, multimedijalni i literarni diskurs.

Zanimljivo je kako je svim navedenim autorima književno-umjetnički stil, odnosno literarni diskurs, marginalan, tj. ima poseban status. Krešimir Bagić (2004) navodi kako se znanstvena promišljanja književnoga fenomena iz lingvističke perspektive mogu svesti na dvije teze. Prvu tezu karakterizira krilatica "piši onako kako dobri pisci pišu" koja naglašava da se imitira jezik priznatih književnih djela. Prema drugoj tezi, jezik književnosti treba promatrati u okvirima funkcionalne stilistike te da ga u tim okvirima treba i opisati kao devijaciju standardološke norme. U okviru beletrističkoga stila postavlja se pitanje je li on jedan od funkcionalnih stilova i treba li se o jeziku književnosti govoriti u okvirima funkcionalne lingvistike. Funkcionalni su stilovi specijalizirani jezici za pojedina područja ljudskoga djelovanja, a njihove su komunikacijske granice klišeizirane, odnosno točno određene, a beletristički stil ne ispunjava samo jednu od funkcija jezika, već se on može smatrati kao nadstil jer može koristiti sve jezične potencijale koji su mu na raspolaganju. Funkcionalni su stilovi, s jedne strane, proizvod stvarnih čovjekovih komunikacijskih potreba, dok je beletristički stil, s

druge strane, svijet fikcije. Također, beletristički tekstovi zahtijevaju interpretaciju, a ne goli opis (Bagić 2004).

4.3. Socijalna stratifikacija

Budući da niti jedno društvo nije homogeno, jer u krajnjoj liniji postoje uvijek barem dvije grupe (moćna, privilegirana i slaba, marginalizirana), ne čudi da postoji hijerarhija društvenih grupa. Granić (2013a: 150) ističe da se "pojedinci grupiraju s obzirom na svoja pertinentna obilježja po kojima se upravo razlikuju od drugih, i to tako da istovremeno pripadaju različitim grupama".

Kako je slojevito društvo, tako je slojevit i sam jezik. "Budući da je svaki društveni sloj obilježen, prepoznatljiv, očito je da ima i svoj identitet po kojem je upravo to što jest i što ga čini drugačijim od drugog društvenog sloja" (*ibid.*) Identitet je bez daljnega složen pojam koji oblikuju različiti faktori: teritorijalni, etnički, nacionalni, kulturni, religijski, generacijski, rodni, politički, profesionalni, ali i različiti društveni parametri kao što su stupanj obrazovanja, status, primanja, imovinsko stanje itd. (*ibid.*) Identitet najsnažnije dolazi do izražaja u komunikacijskoj interakciji. U komunikaciji je i najmanja jezična jedinica – odabir pisma, dijalekta ili nekoga drugog idioma – dovoljna za potvrdu pripadnosti nekoj grupi pa se tako jezičnim identitetom "može iskazati lokalni, regionalni, etnički, nacionalni ili neki drugi identitet" (Granić 2013a: 151).

Kao što u društvu postoji hijerarhija pa su neke društvene grupe pri dnu ili vrhu ljestvice, isto postoji i u jeziku. U društvenoj hijerarhiji svaki pojedinac ima svoje mišljenje o jeziku, odnosno stav prema jeziku i jezicima i svim njihovim idiomima. Radoslav Katičić (1986) apostrofira da je jezik simbol pripadnosti, ali jezik je i predmet opredjeljivanja i važno sredstvo identifikacije.

S obzirom na različite i u nekim slučajevima i očekivane stavove govornika prema idiomima materinskoga jezika, i horizontalnim i vertikalnim stratumima, lako je ustanoviti njihovu hijerarhiju. Kada je riječ o hijerarhiji sociolekata, na vrhu hijerarhijske ljestvice očekivano se nalazi *standardni jezik* kao pokazatelj obrazovanja, ali i pripadnosti višoj klasi koja se njime služi čak i u "neobilježenim komunikacijskim procesima", kako to ističe Granić

(2013a: 152). Stepenicu ispod nalazi se *supstandard* "kao idiom koji teži standardu, ali se s njim ne podudara u svim elementima i na svim jezičnim razinama" (*ibid.*). Ispod toga nalaze se *slang* i *argot*. *Slang* bi bio jezik nižega društvenog sloja, odnosno jezik s margine. On je nerijetko etiketa za neobrazovanost i nekulturu, ali stavovi o njemu polako se mijenjaju, što potvrđuje i Coleman (2012), tvrdeći da, zahvaljujući društvenim i socijalnim medijima, postaje sve poželjniji, čime se šire njegove izražajne mogućnosti. *Argot* je "tajni jezik kriminalnog miljea, stoga najmanje poznat, s najizraženijim semantičkim pomacima" (Granić 2013a: 152).

4.4. Individualno raslojavanje

Način na koji pojedinac upotrebljava jezični materijal, odnosno ukupnost jezičnih sredstva kojima vlada pojedinac određene jezične zajednice, naziva se *idiolekt* (Bugarski 2003: 240). Idiolekt se, naravno, oblikuje na temelju različitih entiteta, odnosno pripadnosti različitim zajednicama, a on nikada nije konačan jer bi se to kosilo s načelom jezične kreativnosti. Dakle, zanimljiva je onda trijada idiolekt – sociolekt – jezik.

5. STANDARDNI JEZIK

Različite su definicije standardnoga jezika jer se često redefinira. Prema jednoj od najčešćih definicija, standard je normiran i ujednačen te nadilazi lokalne i društvene varijacije, "standard je 'neobilježen', 'glas niotkuda' s autoritetom koji počiva na konceptu anonimnosti, to je *koiné* koja upravo omogućava 'jedinstvo u raznolikosti' na nacionalnoj/državnoj razini i koja bi trebala biti neka vrsta 'radnog' jezika u javnoj komunikaciji (Granić 2022: 523). Dakle, rabi se kao sredstvo javne i službene komunikacije, jezik je znanosti i obrazovanja, administracije i medija. Babić (1994: 194) za standard, koji on naziva *književni jezik*, kaže:

Najvažniji je od svih idioma književni jezik. On teži da u jednome jeziku ujedini sve govornike jedne jezične zajednice, da premosti svu prostornu, sociološku i funkcionalnu raznolikost kako bi bio pouzdano i lako sredstvo sporazumijevanja. Koliko on to nije, on teži da to bude. Normalno se smatra da je on konkretan jer se na svako pitanje kako se to književnim jezikom kaže – može dati precizan odgovor. Međutim, zbog složenosti ljudskoga društva njegov je raspon tako velik da ni jedan pojedinac ne može ovladati njime u cjelini.

Babićeva definicija otvara nekoliko zanimljivih pitanja koja su zapravo i ključna za ovaj rad: 1. je li standardni jezik najvažniji idiom?, 2. prijeći li i koji drugi idiom neometanu komunikaciju među govornicima i u kojemu komunikacijskom kontesktu? Babićeva je definicija i kontradiktorna jer tvrdi da niti jedan govornik ne može u potpunosti ovladati standardnim jezikom, a prethodno kaže da standard služi kako bismo mogli precizno odgovoriti na svako pitanje. To bi onda značilo da komunikacija na standardu nije optimalna ni u enkodiranju ni u dekodiranju poruke, a tome sigurno nije tako. Naime, sve ovisi o govornikovoju i slušateljevoju kompetenciji u standardu.

Za razliku od mjesnih i dijalektalnih govora, standardni je jezik sustav koji je uređen pravilima, zato i postoje preskriptivni priručnici (pravopisi, gramatike, rječnici) iz kojih se standard uči. Poznavanje standardnoga jezika omogućuje komunikaciju među govornicima bez obzira na prostornu udaljenost ili dijalektalnu pripadnost. Naime, "poznavanje standardnog jezika omogućuje npr. razgovor između stanovnika Bednje u Hrvatskome zagorju i stanovnika Podšpilja na otoku Visu koji se, da nikada nisu išli u školu te da govore isključivo svojim mjesnim govorom, gotovo ne bi mogli sporazumijevati" (Francić i sur. 2005: 19-20).

Kao što vidimo, često se pojmovi *standardni jezik* i *književni jezik* poistovjećuju, odnosno smatraju se sinonimima. No, među ovim pojmovima postoji semantička opreka jer je standardni jezik općekomunikacijsko sredstvo na određenome području, a književni je jezik

jezik književnosti koji nužno ne treba poštivati norme standardnoga jezika, a dokaz su brojni dijalektizmi, barbarizmi, žargonizmi, neologizmi, pa i vulgarizmi. Dakako da nije u pitanju samo leksička norma nego su primjetni otkloni na svim jezičnim razinama, što jezik književnost sasvim dobro podnosi jer je svaki književni lik portretiran upravo svojim specifičnim idiomom kao važnim elementom njegova identiteta.

O tome govori i Radoslav Katičić u svome radu *O standardnom i književnom jeziku*:

Književni jezik naš je tradicionalni naziv. On nema veze s umjetnosti riječi, nego je to jezik kakav se rabi u knjigama. Dobro bi se mogao zvati i "pismeni jezik", kao što se na njemačkom zove Schriftsprache i na francuskom langue écrite. Nazvan je po tome što je jezik pismenosti. Zasnovan je na tradiciji takve porabe, kakva se već gdje stvorila. Po njezinoj naravi i prema njezinim potrebama on je ujednačeniji nego su mjesni govori, bolje povezuje veću jezičnu zajednicu, a rječnik i frazeologija razvijeni su mu i izgrađeni koliko to već zahtijeva komunikacija u krilu te zajednice. [...] Standardni jezik tako nasljeđuje sav književni jezik iz kojega se razvio kao svoju izražajnu mogućnost. On je i dalje taj književni jezik, samo mnogo razvijeniji, ujednačeniji i opremljen leksikom, frazeologijom, sintaktičkim sklopovima koji omogućuju da se bez posebnoga stvaralačkog napora govori o svemu o čem se govori u krugu nadetničke i nadnacionalne civilizacije kojoj pripada zajednica što se tim standardnim jezikom služi. A razvijeni su i postupci kojima se to stalno nadograđuje i nadopunjava prema mjeri sve novih potreba, a da se time ne pokoleba čvrstoća već izgrađenoga. Pražani su to nazvali njegovom elastičnom stabilnosti. A to što se njime može sporazumijevati o svemu njegova je polivalentnost, svestrana upotrebljivost. (Katičić 2009: 51)

5.1. Karakteristike standardnoga jezika

Kao glavne karakteristike standardnoga jezika navode se autonomnost, normiranost, višefunkcionalnost, elastična stabilnost u vremenu i stabilnost u prostoru.

Autonomnost standardnoga jezika označava neovisnost standardnoga jezika o bilo kojemu idiomu, ali i o organskoj osnovici na kojoj je nastao.

Normiranost podrazumijeva skup pravila za ispravno pisanje i govorenje koja propisuju normativni priručnici. Norma obuhvaća jezik na svim njegovim razinama te tako razlikujemo fonološku, morfološku, tvorbenu, sintaktičku, leksičku, pravopisnu i pravogovornu (naglasnu) normu. Za razliku od drugih jezičnih varijeteta, standardni je jezik normiran preko mjere spontanoga na temelju svjesne intervencije na prirodnu normu. "Oni, dakle, pored implicitne imaju i eksplicitnu normu, po kojoj upravo i dobijaju atribut standardnosti", a sama je "normiranost u pravilu čvršća u pisanom nego u govornom jeziku" (Bugarski 2003: 243).

Upravo iz toga razloga Kovačević i Badurina (2001) i stvaraju dvostruku klasifikaciju diskursnih tipova. Logika pisanoga diskursa i logika govorenoga diskursa nikako ne mogu biti jednake jer se govoreni diskurs ostvaruje u mediju zvuka u kojem su, primjerice akustičke vrednote govorenoga jezika (intonacija, intenzitet, tempo, pauza) važna i snažna komunikacijska sredstva. Stilistički se, primjerice, u govorenome diskursu izdvajaju upravo ta fonostilistička sredstva koji nikako nisu karakteristična za pisane jezične norme. Dakako, bitno je i napomenuti da norma mora biti "ne samo stručno oblikovana nego i društveno prihvaćena" (Bugarski 2003: 244).

Višefunkcionalnost znači da standardni jezik mora biti funkcionalan u svim komunikacijskim situacijama. Jezik mora imati različite funkcije, a te njegove funkcije čine funkcionalne stilove. Svaki stil ima svoje zakonitosti, ali i svaki od stilova ima i ono zajedničko svim stilovima što standardni jezik čini neutralnim.

Elastična stabilnost u vremenu označava sposobnost standardnoga jezika u imenovanju novih pojava koje su posljedica čovjekova djelovanja i razvoja društva. Takvim pojavama najpodložniji je leksik. Primjerice, početkom 20. stoljeća nije bilo potrebe imati riječ koja bi označavala mobitel jer nije niti bilo toga predmeta. No, njegovom pojavom nastaje i potreba za njegovim imenovanjem i za stvaranjem naziva koji će se najbolje uklopiti u hrvatski jezik na svim razinama, od fonološke do naglasne. Također, važno je znati i da pojedine riječi prelaze iz aktivnoga leksika u pasivni leksik jer više ne postoji potreba za njihovim postojanjem. Uz to, neke riječi prelaze iz pasivnoga leksika u aktivni leksik jer se tuđice nastoji zamijeniti hrvatskim riječima. Tako je, primjerice, riječ *županija* prešla iz pasivnoga u aktivni leksik hrvatskoga jezika.

Stabilnost u prostoru označava postojanost jezika u prostoru. Standardni jezik omogućuje svim govornicima nesmetanu komunikaciju te je upravo iz toga razloga važna stabilnost jezika u prostoru. Samo stabilan jezik može omogućiti svima laku i preciznu komunikaciju na čitavome području neke zajednice (najčešće se taj prostor zamišlja kao prostor neke države ili autonomne regije).

Standardni jezik karakterizira nekoliko funkcija:

- a) *funkcija ujedinjavanja* jer je standard poveznica u dijalekatskoj raznolikosti
- b) *funkcija odvajanja* jer se oblikuje zasebni identitet koji jednu jezičnu zajednicu razlikuje od druge
- c) *funkcija prestiža*, rezervirana za one jezične zajednice koje imaju nadregionalni idiom, odnosno za one govornike koji su svladali sve norme standardnoga jezika

- d) *funkcija sudjelovanja* koja omogućuje jezičnoj zajednici upotrebu jezika, a time i sudjelovanje u modernome svijetu
- e) *funkcija normativne orijentacije* kojom se ispituje jezična korektnost (Mićanović 2006: 20).

5.2. Standardizacija

U segmentu planiranja jezika koje obuhvaća planiranje njegova statusa i planiranje korpusa, upravo u segmentu planiranja korpusa jezika odvija se i standardizacija jezika rezultat koje je upravo nadregionalni/nadlokalni idiom koji je dvostruko normiran, koji trebaju učiti svi govornici, neovisno o tome što se neki od njih mogu identificirati s lokalnim/regionalnim idiomom, odnosno dijalektom koji je izabran kao osnova za izgradnju standardnoga jezika, ali svi idući postupci (što se vidi i iz idućih etapa standardizacije) – posebno kodifikacija, elaboracija i kultivacija – impliciraju stjecanje jezične, komunikacijske i pragmatičke kompetencije u standardu.

Standardizacija jezika ima deset etapa (Radovanović 1986):

1. izbor (selekcija)
2. opis (deskripcija)
3. propis (kodifikacija)
4. razrada (elaboracija)
5. prihvaćanje (akceptacija)
6. primjena (implementacija)
7. širenje (ekspanzija, vertikalna i horizontalna)
8. kultivacija
9. vrednovanje (evaluacija)
10. rekonstrukcija (djelomična ili potpuna)

U prvoj se fazi bira dijalekt ili sociolekt koji će poslužiti kao osnova za izgradnju standarda. Prva faza nije lingvistička, već politička. U drugoj se fazi opisuje izabrani idiom i to je isključivo lingvistička faza. Treća je faza normativna jer se u njoj ustanovljuju pravila. Bitno je razlikovati pojmove *norma* i *kodifikacija*. Dok norma propisuje kako treba govoriti i pisati,

kodifikacija propisuje kako se mora govoriti i pisati. U četvrtoj se fazi osposobljava normativna osnovica. U petoj se fazi ispituje prihvaćanje u društvu, je li neki jezični oblik prihvaćen ili nije. U šestoj se fazi provjerava primjenjivost osnove i norme, drugim riječima, sad je važna primjena prihvaćenih oblika, u suprotnome deklarativno prihvaćanje nema smisla. Norma se u sedmoj fazi širi i vertikalno (svim društvenim slojevima i grupama) i horizontalno (u čitavom geografskome prostoru). Proces kultiviranja norme provodi se ponajprije u školama i drugim obrazovnim institucijama, u kulturnim institucijama te u medijima, sve kako bi tu eksplicitnu normu usvojila šira publika. U pretposljednjoj se fazi vrednuju i ispituju očekivanja, a ona je i usko povezana i uz posljednju fazu u kojoj se jezik rekonstruira djelomično, potpuno ili se uopće ne rekonstruira u tom trenutku ako su ispunjeni svi kriteriji. Dok djelomična rekonstrukcija podrazumijeva ispravljanje samo onoga što se pokazalo neučinkovitim, što nije općeprihvaćeno i općevažće, potpuna rekonstrukcija podrazumijeva ispravljanje iz temelja, odnosno proces standardizacije vraća se na sami početak, tj. bira se neki drugi idiom kao osnova za izgradnju standarda.²

² To je više u teoriji, a ne u praksi, uglavnom je riječ o djelomičnoj rekonstrukciji koja je očekivana s obzirom na dinamičnost i jezika i društva.

6. IDEOLOGIJA STANDARDNOGA JEZIKA

U današnjemu medijskom diskursu koji, nažalost, obiluje i neprimjerenim sadržajem, kao odrazom, blago rečeno, neprimjerenoga ponašanja pojedinaca i nekih društvenih grupa, česti su slučajevi diskriminacije Drugih, i to na različitim osnovama.

Evo nekih mogućih primjera:

- *Svi koji su tamniji od snježnobijelog jesu teroristi.*
- *Upoznao sam jučer jednoga kuhara. Stvarno potvrđuje pravilo da su svi kuhari priglupi.*
- *Homoseksualci ne bi smjeli sklapati brakove jer to nije u kršćanskoj tradiciji.*
- *Jesi li vidjela kako se našminkala? Pomislila sam da glumi klauna, ali nažalost nije.*

Ovi primjeri zasigurno bi doživjeli osudu šire javnosti zbog neprimjerenosti sadržaja koji diskriminira na temelju vjere, nacionalnosti, izgleda ili pak seksualne orijentacije. U današnje su vrijeme popularni neutralni oblici pa je, primjerice, Europski parlament umjesto izravnoga čestitanja Božića, kršćanskoga blagdana, preporučio čestitanje "samo" blagdana kako se pripadnici ostalih vjeroispovijesti ne bi osjećali zapostavljeno ili pak diskriminirano. Tako smo 2020. svjedočili novinskim člancima koji su tematizirali ubojstvo Georgea Floyd, koji je po nekima bio Afroamerikanac, po nekima crnac ili pak tamnopusi američki građanin. Mnogi primjeri potvrđuju da prečesto razmišljamo kako nešto reći što neutralnije da ne bismo nekoga uvrijedili, ukazali na stereotipe ili pak izrazili svoje mišljenje onda kada se to ne očekuje.

Možemo zamisliti i ovakav razgovor:

- OSOBA A: *Kuiš stari, neogu virovat da me opet nije izabra za prezentaciju. Ša mu je?*
- OSOBA B: *Uistinu ne znam što reći?!*

Navedeni fikcionalni, ali ne i nemogući, razgovor osobe A i osobe B bez daljnjega bi izazvao reakcije među govornicima hrvatskoga jezika kada bi ih netko pitao za mišljenje ili kada bi se netko od njih i sam našao u takvoj komunikacijskoj situaciji. Neki bi odmah pomislili da je osoba A manje obrazovana od osobe B. Neki bi zaključili da se radi o osobi koju ne krase najbolje manire i kojoj zasigurno treba tečaj pristojne komunikacije. Slijedom toga, dolazimo i do pitanja: zašto su, s jedne strane, predrasude na temelju vjere, nacionalnosti i političke ili seksualne orijentacije nepoželjne, a zašto, s druge strane, svakodnevno osuđujemo nečije govorene i pisane jezične realizacije i nekoga etiketiramo kao *nepismenoga* i/ili

neobrazovanoga ili nekim drugim sličnim atributima, a sve zbog pogreške koja je zapravo rezultat nečega drugog.

Stavovi o nečijoj jezičnoj realizaciji zapravo proizlaze iz samoga standardnoga jezika. Milroy (2007: 37) ističe da u standardnojezičnim kulturama, odnosno u kulturama koje imaju svoj nadregionalni varijetet, koji je normiran i ujednačen u normativnim priručnicima, dolaze do izražaja snažni ideološki stavovi koji utječu na način razmišljanja pojedinoga govornika o svome jeziku, ali i o jeziku općenito.

Ideologija se općenito definira kao "ukupnost filozofskih, društvenih, političkih, moralnih, religioznih itd. ideja svojstvenih jednome razdoblju ili jednoj društvenoj skupini".³ Sam pojam nerijetko ima negativan predznak jer se redovito povezuje s politikom koja je u povijesti imala različite pojavne oblike, a koji nisu bili najsretniji za društvo u cjelini. Ako govorimo o ideologiji standardnoga jezika, shvaćamo nastojanje da osnovne karakteristike jezika budu uniformnost i homogenost (Starčević i sur. 2019). Na taj način

jezični savjetnici postaju zakonici, redovito se prigovara trivijalnim jezičnim varijacijama, koje se preuveličavaju kao navodno realni jezični problemi, a nepoštivanje njihovih odredaba doživljava se kao kršenje zakona i povreda morala. Neznanstveni (iako često prezentirani kao znanstveni) i samo naizgled "zdravorazumski", svi navedeni pogledi i stavovi sačinjavaju ideologiju standardnoga jezika. (Starčević i sur. 2019: 80)

Milroy (2007: 37) ističe da se "standardizacija odnosi na mnogo stvari osim jezika: primjerice, primjenjuje se na utege i mjere, na mnoge vrste predmeta poput utičnica i električnih instalacija i općenito na predmete koji se izrađuju u tvornicama". Zajednička svim ovim predmetima jest želja da se iz funkcionalnih razloga sve karakteristike nekoga predmeta ujednače i da svaka jedinka bude istovrijedna drugima svoje vrste. "Dakle kao proces standardizacije sastoji se od nametanja uniformnosti određenoj vrsti predmeta pa je stoga najvažnije strukturalno svojstvo standardne varijante jezika uniformnosti ili nepromjenjivosti" (*ibid.*). Uniformnost u jeziku značila bi da svaki govornik treba svaki glas jednako izgovoriti, koristiti jednaku sintaksu i jednake morfološke značajke. Uniformnost jezika zapravo teži nemijenjanju jezika, što je u jezičnoj realnosti nemoguće. Međutim, jezična je uniformnost poželjna u ponekim sferama ljudskoga djelovanja – poput trgovine, prava, znanosti – jer ti miljei zahtijevaju eksplicitnost iskaza i izbjegavanje bilo kakvih dvosmislenosti. Međutim, pragmatički gledano na ostale komunikacijske situacije, primjerice, na svakodnevni razgovor s

³ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVtiXRA%3D

prijateljem ili razgovor s profesorom, uniformnost je apsolutno nepoželjna. Ona je zapravo u suprotnosti s jezičnom kreativnošću jer se proskribira upotreba tzv. nestandardnih oblika čija je semantika u danome kontekstu mnogo izražajnije i suptilnije.

Posljedica postojanja nadregionalnoga idioma zapravo je razvoj svijesti među govornicima o "ispravnome" ili "kanonskome" obliku jezika (Milroy 2007: 38). Govornici se u standardnojezičnim kulturama, pa tako i u hrvatskoj kulturi, često zanimaju za to kako se nešto ispravno kaže, što je ispravnije reći, jer ne žele prekršiti kakvo "pravopisno"⁴ pravilo u komunikacijskim situacijama koje zahtijevaju formalni govor. Sociolingvistički gledano, ovo je iznimno zanimljiv fenomen jer ljudi ponekad nastoje u govoru biti nešto što nisu jer se pojedini dijalekatski varijeteti smatraju u najmanju ruku nepoželjnima, čak i *seljačkima*, *neukima* i tome slično. Stoga govornici (zbog standarda) mogu zazirati od govorenja. Primjerice, jezični će savjetnici točno propisati kada se koristi glagol *crveniti se*, a kada *crvenjeti se*. U svakodnevnome jeziku ovi se oblici ne razlikuju, već se koristi samo jedan (*crveniti se*) koji pokriva oba značenja. Međutim, treba li se onda prosječni govornik zamarati u formalnoj komunikacijskoj situaciji koji će oblik koristiti. Na taj način stvara se strah od govorenja jer trebaju misliti kako govore, a ne što govore. Zapravo, time stavljamo naglasak na ono kako smo nešto rekli, a ne što smo rekli, što nikako ne bi smio biti imperativ.⁵ Bugarski (2003: 11) odlično poentira kada kaže da:

nismo, doduše, uvek ni svesni, uzimajući jezik kao nešto što se samo po sebi razume – bar dok funkcioniše onako kako smo navikli – i što se primećuje tek kada se ispolji u nekom osobitom, nesvakidašnjem vidu. Slično je i sa nekim drugim svojstvima čoveka; tako na disanje obraćamo pažnju tek kada se zadišemo, na varenje kada nas zaboli stomak, a na hodanje ako neko hramlje ili ako normalan hod pređe u trčanje.

Dakle, nerijetko kada osvijestimo disanje, mislimo da nešto s našim tijelom nije u najboljem redu, da u najmanju ruku čudno dišemo. Isto je tako i s jezikom. Ako pretjerano razmišljamo kako ćemo nešto reći, mozak se opterećuje, a govornik samim time stvara i odbojnost od bilo kakvoga oblika komunikacije koji nije u zoni komfora.

Milroy (2007: 41) ističe kako je prestiž jedna od posljedica postojanja standardnoga jezika jer "prestiž jezičnim varijantama dodjeljuju govornici, a dodjeljuju ga upotrebama oblika

⁴ Starčević i sur. (2019: 81) navode da se često miješaju termini pravopisa i gramatike jer se pravopis, kao najbolji produkt standardnoga jezika, "smatra posebno važnim u očuvanju i brizi za jezik".

⁵ Ovdje je ponajprije riječ o strahu od nepravilnoga govora i potencijalnoj stigmatizaciji govornika, no naravno, a to je posebno važno u pragmatici, *kako* smo nešto rekli i koja smo jezična sredstva izabrali ponajviše govore o namjeri govornika jer se svaki sadržaj može reći na više načina na svakome jeziku, odnosno idiomu. No, u tom slučaju to nije pitanje standarda, nego semantike i pragmatike koje nisu u fokusu ovoga rada.

za koje se smatra da su jezični oblici viših društvenih klasa". Time standardni jezik u nekim situacijama ima diskriminatornu ulogu.⁶ Primjerice, prije nekoliko mjeseci razni su portali pisali o gledateljima koji su nezadovoljni naglaskom novoga voditelja emisije *Dobro jutro, Hrvatska*. Naime, voditelj je naglasak, bez daljnega, markiran dubrovačkim govorom. Gledatelji su smatrali da voditelj naglasak treba biti u skladu s naglasnom normom hrvatskoga standardnog jezika, što je značilo da voditelj treba maskirati svoj lokalni/regionalni identitet. S obzirom na to da je riječ o javnoj televiziji s nacionalnom frekvencijom, od koje se i očekuje da promovira hrvatski standard, posebno u informativnome programu, reakcije gledatelja i novinara nisu iznenađujuće. Dakle, ne bi to bilo ništa sporno da se ne kritiziraju i voditelji čiji su naglasci markirani urbanim zagrebačkim govorom, iz čega se da zaključiti kako je on prestižan u odnosu na dubrovački.⁷ Stigmatiziranje prema naglasku ili glotofobija jedan je od oblika jezične diskriminacije ili lingvicizma i kao takav svugdje je negativno konotiran. S druge strane, ortoepska ili pravogovorna norma jedna je od normi svakoga standarda. U slučaju hrvatskoga standarda naglasna je norma najneusaglašenija, a i inače se uočavaju razlike između upotrebne i kodificirane norme. No, unatoč svemu, "nepravilni" oblici nastavljaju se upotrebljavati, a "može [se] očekivati, a za to postoje i potvrde u jezičnoj praksi, da se trenutačni 'nepravilni' oblik u dogledno vrijeme verificira kao 'pravilan' [da] upotrebna norma postane kodificirana" (Granić 2015: 264).

6.1. Nacionalizam i purizam

Kada promatramo odnos jezika i nacije, jasno je koliku je jezik imao ulogu u stvaranju nacije i u konstrukciji nacionalnoga identiteta. No i tu trebamo biti oprezni jer nema jezikā koliko i nacijā, uostalom, neke nacije dijele isti jezik ili jedna nacija podrazumijeva više jezika.

U kontekstu brige za standardni jezik, što je u ingerenciji i nacionalnih institucija, stvara se još jedna ideologija koja se povezuje s pretjeranom skrbi za jezik, s ciljem zaustavljanja jezičnih promjena, a sve zbog straha od gubljenja jezika koji bi možebitno utjecao i na postupno

⁶ Činjenica jest da u nekim sredinama standard ima takvu ulogu jer ga (na)uču samo obrazovana elita i jedino takav idiom i koristi u svojoj komunikaciji, nerijetko i u privatnoj, a ne samo javnoj (primjerice, engleska ili francuska elita), ali to je već pitanje identiteta i pripadnosti visokoj društvenoj klasi.

⁷ Naglasak ili akcent u govoru zapravo ne znači samo naglasak riječi nego ukupan izgovor, što podrazumijeva i intonaciju i izgovor glasova, i to posebno vokala kada je, primjerice, riječ o dubrovačkome govoru.

gubljenje nacionalnoga identiteta. No, na primjeru Švicarske vidjet ćemo kako je moguće izgraditi naciju na različitim jezicima, a samim time pokazat ćemo da je nepotrebno inzistirati na purizmu – posebno onome dogmatskom.

Već se u nižim razredima osnovne škole uči da naciju čine grb, himna, zastava i jezik (naravno i zajednička povijest, sjećanja, kultura i tradicija). Želja za stvaranjem nacija i nacionalnih država (još od 18. stoljeća), podrazumijeva i ujedinjenje svih govornika istoga jezika.

Međutim, postavlja se pitanje je li zaista potreban jedan jedinstveni jezik koji povezuje sve govornike da bi se izgradila nacija te bi li se nacija u tome slučaju osjećala manje povezana jer nema jezik kao osnovnu sponu. Praksa pokazuje upravo suprotno. Škiljan (2002) na primjeru Švicarske pokazuje da je i te kako moguće izgraditi naciju i u slučaju multilingvalnoga stanovništva. U Švicarskoj se govornici služe četirima jezicima: njemačkim, francuskim, retoromanskim i talijanskim, dakle, sva su četiri jezika službena. Praksa pokazuje da je ipak moguće izgraditi naciju na drugosti, a ne prema klasičnome konceptu nacije. Također, važno je i naglasiti da nam različiti markeri u jeziku (primjerice, naglasak, različiti afiksi) mogu pomoći u diferenciranju dviju nacija. Najbolji je primjer, dakako, engleski jer je službeni jezik u različitim državama svijeta. Primjerice, čak i govornici kojima je engleski strani jezik, mogu razlikovati američki i britanski engleski, ili australski engleski. Može se polemizirati je li riječ o dvama jezicima ili više njih⁸ ili pak o jednome pluricentričnom jeziku, međutim ne može se zanijekati činjenica da svaki govornik ima jasnu svijest o svome nacionalnom identitetu i o tome se uopće ne raspravlja.

Stvorivši naciju, a samim time i nacionalni jezik koji je s vremenom i standardiziran, treba se pobrinuti za njezinu stabilnost i opstojnost. Samim time, prema klasičnome poimanju, treba voditi računa i o jeziku, njegovu statusu i korpusu. Kao što je u više navrata rečeno, postoji skepsa da će nestankom jezika postupno slabiti nacionalni identitet pa se poseže za sredstvima kojima se radikalno suzbijaju jezične promjene, iako je "jedna od osnovnih spoznaja lingvistike da se svi jezici oduvijek mijenjaju" (Starčević i sur. 2019: 93).

Purizam je jedan od najčešćih načina kojima se pribjegava u zaštiti identiteta jezika. "Purizmi se i nazivaju različitim imenima, najčešće zbog različitih stupnjeva purifikacije u jeziku. S obzirom na već postojeće, ali i neke moguće kvalifikacije, purizam se može opisati kao poželjan i nepoželjan" (Granić 2011: 68), pa bi tako elementarni, spontani i blagi bio

⁸ Već se odavno govori o tzv. *New Englishes*.

poželjan, a dogmatski, planirani i radikalni purizam bio bi nepoželjan. "Lingvistički purizam, obično pretjerana predanost ideji 'čistoga' jezika, ima mnogo varijanti" (Hansen i sur. 2017: 365). Međutim, najučestaliji je oblik purizma usmjeren protiv riječi stranoga podrijetla. "Takav je oblik purizma, nacionalni purizam, determiniran sociopolitičkim faktorima" (*ibid.*). Primjerice, nekontrolirano preuzimanje stranih riječi predstavljalo bi opasnost za opstojnost jezika, što bi moglo dovesti i do krize identiteta jezika i jezičnoga, odnosno nacionalnoga identiteta. Stoga nije neobično da se purizam nerijetko povezuje s nacionalizmom.⁹ Međutim, puristi opravdavaju svoje stavove različitim argumentima: od čisto jezičnih (strani izrazi navodno kvare jezik), preko komunikacijskih (posuđenice navodno otežavaju komunikaciju među ljudima) pa sve do ideoloških i domoljubnih (Hansen i sur. 2017: 365).

Purizam više dolazi do izražaja u manjim jezicima, međutim, pronalazimo ga i u većim sustavima kao što je to francuski jezik u kojem je puristička tradicija odveć duga. U Hrvatskoj se mogu uočiti dva velika puristička vala: jedan za vrijeme NDH, a drugi neposredno nakon Domovinskoga rata. Zbog jačanja nacionalnoga duha i nacionalnoga identiteta u jezičnoj se politici provodila tzv. *Ausbau*-autonomija koja potiče razlike između dvaju entiteta. Za to su se koristili

prvenstveno udžbenici, jezični savjetnici, normativni rječnici, rubrike o pravilnoj upotrebi jezika objavljivane u medijima, didaktičkim i znanstvenim časopisima, a također i propagiranje određenih oblika proglašeni boljima zbog njihove velike učestalosti u prestižnim diskursima koji podliježu kontroli (npr. u javnim medijima, jeziku administracije, jeziku obrazovanja). (Czerwiński 2005: 36)

Kada je riječ o elementarnome purizmu, kao obliku "poželjnoga purizma" koji čuva identitet nekoga jezika jer bi se u protivnome vremenom potpuno dezintegrirao kao sustav, onda on nije *a priori* protiv posuđenica, ali jest za stvaranje vlastite stručne i znanstvene terminologije jer upravo "vlastita terminologija čuva identitet jezika ali i jača komunikacijsku kompetenciju" (Granić 2011: 261)

Hrvatski je jezik oduvijek bio pod utjecajem različitih jezika i kultura, pa kada je riječ o purizmu, onda neki u njemu vide i pozitivne strane, argumentirajući to očuvanjem identiteta.

Jezični je purizam u hrvatskome jeziku u prvome redu pozitivno nastojanje koje je, tijekom duge i teške prošlosti hrvatskog naroda i jezika u kojoj je bio izložen snažnim utjecajima drugih kultura i jezika (turskomu, njemačkomu, mađarskomu, talijanskomu, srpskomu, engleskomu), uspjelo sačuvati hrvatski jezični identitet.

(Frančić i sur. 2005: 191)

⁹ O tome više u Kordić (2010).

Bilo kako bilo, Nives Opačić (2015: 48-49), vjerojatno najpoznatija i najpopularnija autorica jezičnih savjetnika, oštro kritizira pretjerani purizam koji je bio izražen u poratnim 1990-ima:

Već sam više puta izrazila čuđenje kako se u hrvatski jezik uvlače neke riječi koje nam uopće ne trebaju, a ni po tvorbi nisu bolje od onih koje imamo. [...] Ne znam što je nedostajalo imenici cjenik da su je govornici hrvatskoga jezika počeli izbjegavati i umjesto nje uvoditi novu riječ – koštovnik.

Naravno, slijedom svega iznesenog otvara se pitanje je li ideja *jedna nacija = jedan jezik* održiva zbog sve češćih velikih migracija.¹⁰ Vidimo da se ne radi samo o jezičnome već i o političkome pitanju. Možemo zaključiti da postupno jednojezične nacije otvaraju mjesto višejezičnim nacijama. Tome uvelike pomaže integracijska politika. No, s druge strane, dijelom i zbog straha od gubljenja nacionalnoga identiteta u bliskoj budućnosti, a sve zbog velikih imigrantskih valova, kao što je bio 2015. u Europi (a taj pritisak ne jenjava), jačaju i obrnuti procesi s izraženim nacionalističkim predznacima.

Budući da svoj(e) identitet(e) konstruiramo u odnosu prema Drugima, postoji opasnost da i identitet jezika, a ne samo jezični identitet, također kreiramo u odnosu prema Drugome, neovisno o tome koliko ima sličnosti s Drugim. U tom smislu trebali bismo stvarati norme u jeziku za potrebe vlastitog jezika i očuvanja njegova identiteta, ne u opreci s drugim jezikom/jezicima. To je najprirodniji put i život svakog jezika. Dakako da će biti međusobnih kontakata jer nitko ne može biti izoliran – ni jezici ni njihovi govornici – ali upravo će norma u svakom jeziku, pa i u hrvatskome, njegova standardnojezična praksa lišena svakog frazerskog politikanstva, omogućiti lakšu i efikasniju komunikaciju unutar i izvan njegovih državnih granica. (Granić 2013b: 87)

6.2. Diskriminacija vernakulara

Već smo rekli da se standardna osnovica najčešće zasniva na jednome od organskih idioma (dijalekata), ali da to može biti i neki društveni dijalekt (sociolekt). Odabir osnovice dugotrajan je proces i uglavnom je i politički motiviran.

U prošlosti su se standardne osnovice najčešće birale prema bogatoj tradiciji koju ima određeni dijalekt:

¹⁰ Herderovski model *jedan jezik – jedna nacija – jedna država* definitivno nije održiv, odavno, upravo zbog stalnih migracija i činjenice da zapravo nema homogenih društava (država), a ni kultura.

[...] kao što je Dante zaslužan za formiranje nacionalnoga talijanskog jezika od toskanskoga regiolekta, različiti pisci zaslužni su za standardizaciju engleskoga jezika. A. H. Keane je usporedio doprinos kralja Alfreda s doprinosom Dantea, Boccaccia i Petrarke u formiranju "standardnoga književnog modela", a Marsh je odabrao Chaucera (općeprihvaćenu figuru) kao "istaknutog tvorca naših književnih dijalekata".¹¹ (Crowley 2003: 85)

Budući da je jednome dijalektu dana prednost nad ostalim varijetetima, očekivano je da se govornici toga organskog idioma osjećaju superiornijima, važnijima od drugih govornika. Oni imaju kulturnu nadmoć u određenoj jezičnoj zajednici zbog određene bliskosti njihova idioma sa standardnim jezikom. Drugi su idiomi posljedično s time marginalizirani, nisu poželjni u javnoj upotrebi, a njihovi se govornici čak ponekad i stide, zaziru od govorenja, neprirodno mijenjaju svoj naglasak kako bi prikriili svoje podrijetlo. Stoga se vernakular nerijetko povezuje sa siromaštvom, neobrazovanošću, drugošću, a standard predstavlja vlast, tj. moć, prestiž, nešto vrijedno truda.

Vremenom je primarna ideja standardnoga jezika kao najboljega posredničkog idioma među govornicima zajedničkoga jezika pala u drugi plan, a sve više do izražaja dolaze posljedice favoriziranja jednoga jezičnog idioma u opusu cijeloga jezičnog sustava. Govornici uopće više nisu motivirani govoriti organskim idiomima i ne njeguju njihovu tradiciju, zbog čega organski idiomi u nekim sredinama sve brže i brže izumiru:

Poljski dijalekti su sve manje prisutni čak i u svakodnevnom životu. Gube se neke dijalekatske osobine [...], a dijalekti su sve manje prisutni čak i na selu u svakodnevnoj komunikaciji, pogotovo kod mladih generacija, kojima predstavljaju odraz neobrazovanosti i primitivizma. (Pycia-Košćak 2018: 139)

Sličan primjer pronalazimo i u hrvatskome jeziku u kojemu se granice čakavskoga i kajkavskoga narječja sve brže sužavaju. Ovakva je situacija zapravo kontradiktorna jer brojni jezikoslovci zbog straha od izumiranja jezika svim sredstvima pokušavaju zaustaviti jezične promjene, zalažu se za što tvrđu standardizaciju i inzistiraju isključivo na upotrebi nadregionalnoga standardnog idioma. S druge strane, zanemaruju vernakulare koji su sastavni dio svakoga jezika, a koji postupno izumiru. Mladi napuštaju svoj zavičaj, a time i zavičajni govor, i to je glavni razlog njihova polaganog nestajanja. U većim urbanim sredinama također nestaju urbani dijalekti jer u gradove migriraju stanovnici iz drugih sredina i nikada ne nauče

¹¹ Kralj Alfred ili Alfred Veliki, osim što je i druge poticao na prevođenje filozofskih i crkvenih knjiga na engleski jezik (tada staroengleski), i sam je prevodio s latinskoga i tako staroengleskome dao veliki značaj.

taj urbanolekt. Iz svih tih razloga i govornici tih idioma polako odustaju od svoga govora jer ih Drugi ne razumiju i takvim okolnostima standard, zapravo supstandard, dobiva svoju priliku.

Kada se jezičnome repertoaru dodaju strani jezici, a činjenica je da i naše male i velike sredine imaju dosta stranaca, onda je kompetencija u stranome jeziku, posebno u globalnome engleskome, ali i u drugima, nešto što također treba steći. Učenje stranoga jezika pretpostavlja učenje njegova standardnog oblika, no jezična stvarnost pokazuje da ono što smo naučili ne odgovara jezičnoj praksi. Primjerice, njemačke gramatike propisuju da prijedlog *wegen* uvijek dolazi uz genitiv, iako se u praksi on koristi isključivo u dativu. Takva se pojava opisuje kao kolokvijalna, razgovorna, iako je koristi većina govornika, i to bez obzira na stupanj obrazovanja. Također, standard može zvučati usiljeno pa bi prilikom učenja drugoga jezika više trebalo upoznavati svakodnevni razgovorni jezik koji neće biti knjiški, artificijelan i kao takav zasigurno će olakšati integraciju useljenika u novoj sredini.

Nerijetko se, nažalost, zaboravlja i zanemaruje činjenica da je standardni jezik samo jedan od brojnih varijeteta koji čine jedan jezik. Isključivost u upotrebi jednoga varijeteta ima niz negativnih posljedica pa je potrebno osvijestiti i njegovati ideologiju pluralizma, tj. "stav prema kojem je jezična raznolikost pozitivna pojava i korelat izvanjezične raznolikosti te kojoj je nemoguće zaniijekati legitimnost bilo kakvim racionalnim kriterijima" (Starčević i sur. 2019: 14). Upravo je raznolikost ono što sve, pa i jezik, čini posebnim. Uniformnost, pravilnost, čistoća i isključivost negativne su posljedice postojanja standardnoga jezika koje za sobom vuku trend da "kada čujemo nestandardne varijetete, ne čujemo različitosti ili raznolikosti nego samo iskrivljeni oblik standardnoga govora" (Starčević i sur. 2019: 81). Međutim, treba ipak imati na umu

da u današnje vrijeme najveći broj govornika u Hrvatskoj ipak govori organskim govorom relativno bliskim standardu – premda je teško govoriti u apsolutnim brojkama, nema nikakve sumnje da, zbrojimo li samo sve stanovništvo većih gradova [...] i ruralne novoštokavce [...] dolazimo do većine govornika. (Starčević i sur. 2019: 96)

Bilo kako bilo, svaki diskurs sa svim svojim markerima individualna je značajka govornika i ona bi se trebala poštovati kao što se poštuje i njegova rasa, vjera, ideologija ili rodni identitet. Jezik, stoga, kao niti bilo koji drugi kriterij, ne bi trebao biti predmetom diskriminacije, već bi trebao biti sredstvo integracije različitosti. Valja onda zaključiti da je "jezik veliki dijalekt, a da je dijalekt mali jezik" (Meiklejohn 1891: 7).

6.3. Koliko normirati?

Nedvojbeno je da u suvremenome društvu postoji "veća ili manja, stvarna ili percipirana, potreba za postojanjem standardnog varijeteta kao službenoga, općeg, nadregionalnog idioma u određenoj zemlji" (Starčević i sur. 2019: 21). Doduše, Milroy i Milroy (1999: 18) ističu da je potrebno napraviti distinkciju između pisanoga i govorenoga jezika jer

se tu [u pisanome jeziku] odstupanja od norme (koliko god bila logična) ne toleriraju. Međutim, kada govorimo o "standardnome" govorenom engleskom, moramo priznati da se u praksi tolerira dosta raznolikosti, a znanstvenici su često morali olabaviti svoju definiciju "standarda" kada je riječ o govoru.

Stoga možemo zaključiti da je pravopis najveći standardizacijski doseg i duboko ukorijenjena tradicija poštivanja pravopisa postala je dio habitusa svake standardizacije. Međutim, postavlja se pitanje koliko je i što potrebno normirati.

Prisjetimo li se objavljivanja Institutova¹² Pravopisa, možemo vidjeti koliko je to važna pojava u našem društvu koje je, bez daljnjega, još uvijek pod utegom jezične standardizacije. Objavljivanje novoga pravopisa za nas predstavlja ceremoniju. Danima se u javnome prostoru raspravljalo o novim pravopisnim rješenjima, središnje informativne emisije intervjuiraju slučajne prolaznike ispitujući ih osnovna pravopisna pravila, želeći tako pokazati koliko je razina poznavanja pravopisne norme niska, više-manje svaki govornik zauzima stav o novim rješenjima, čekaju se reakcije političkih strana kako bi se mišljenja mogla uskladiti i tako do unedogled. Međutim, usporede li se pravopisi od osamostaljenja Hrvatske, lako se može uočiti da nema većih odstupanja u njihovu sadržaju. Pojedina su pitanja, primjerice pisanje *neću/neću*, sporna, tj. razlikuju se od pravopisa do pravopisa. Ali, *kuća* je u svakome pravopisu *kuća*, a ne *kuča*. Isto vrijedi i za pisanje maloga i velikoga početnoga slova, interpunkcije i sličnoga. Iz navedenoga je vidljivo da je u društvima, u kojima postoji standardni jezik, naglašena potreba za *fetišiziranjem* pravila, a govornicima su pravila *terra incognita*.

Međutim, jezična praksa često ne odgovara propisanim pravilima. Primjerice, sve gramatike njemačkoga jezika propisuju da prilikom tvorbe perfekta particip drugi dolazi na kraju rečenice, ali se u govorenoj komunikaciji često može čuti particip odmah neposredno nakon pomoćnoga glagola. Slične primjere pronalazimo i u engleskome jeziku kod, primjerice, položaja prijedloga. Prema gramatikama, rečenica *Whom are you speaking for?* bila bi pogrešna jer se prijedlog nalazi na začelju rečenice pa bi u skladu s pravilima trebala glasiti: *For whom*

¹² Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (IHJJ)

are you speaking?, što nikako ne odgovara jezičnoj stvarnosti, posebice ne u govornome jeziku. Dakle, jezik je živi organizam i on se tako i ponaša.

Vidljivo je, dakle, da u svakome jeziku postoji niz pravila koja su *de facto* samo mrtvo slovo na papiru. Postavlja se pitanje komu onda služe takva pravila kada ih nitko ne koristi. Je li nam potrebna norma koja je u svojoj naravi utopijska?

Standardni bi jezik svakome govorniku trebao biti jednako dostupan, trebao bi počivati na pluralizmu dijalekata i sociolekata, a prije svega na jezičnoj stvarnosti jer su pravila, koja nitko ne koristi, i više nego beskorisna.¹³ Inzistiranje male grupe pojedinaca na takvim neprihvaćenim pravilima koja nisu ništa drugo nego rezultat njihova međusobna dogovora, uistinu je neshvatljivo. Kao što je u više navrata rečeno, jezik nikako ne bi trebao biti sredstvo manipulacije, sredstvo kojim se ljude razdvaja, već naprotiv, trebao bi biti posrednik u iskazivanju i razmjeni različitih mišljenja i stavova. Način na koji se nešto kaže individualni je odabir pojedinca, osobina je svakoga idiolekta. Mišljenje da će bez krute standardne norme nastati nered u jeziku, neopravdano je i zapravo nedokazivo.

Slijedom svega rečenog, možda bi se trebali početi priklanjati stavu da je "živi jezik nemoguće potpuno standardizirati" (Starčević i sur. 2019: 85). Dakle, nije riječ o tome da nam ne treba standard kao neutralni idiom nekoga jezika nego da treba revalorizirati samu standardizaciju jezika, posebno neke njezine etape koje nisu nikad završeni procesi a koji moraju korespondirati s izvanjezičnom i jezičnom stvarnosti. Najčešće djelomična rekonstrukcija norme, odnosno restandardizacija, predstavlja "stalan proces koji zapravo čuva samu normu, odnosno status standarda u javnom prostoru koji, dakako, ovisi i o nekim drugim, ekstralingvističkim faktorima među kojima i ideologija ima važnu ulogu" (Granić 2022: 526).

¹³ Inače, svako pravilo potvrdi ili ne potvrdi jezična praksa. Ne može se unaprijed znati što će govornici prihvatiti, a što neće, ali zato se upravo u fazi rekonstrukcije odustaje od neprihvaćenih pravila i kodificiraju se oni oblici koji su se potvrdili u jezičnoj praksi.

7. ZAKLJUČAK

Iako se ljudski jezici zapisuju već gotovo 5000 godina, standardni oblici jezika moderna su pojava, kao i sam koncept nacija s kojim se i rodila želja za stvaranjem jednoga nadregionalnog idioma. Prvotni cilj da taj idiom ujedini sve pripadnike neke nacije, a da im pri tome i olakša komunikaciju – a samim time i trgovinu (kao što je to bio slučaj sa svim posredničkim jezicima, sabirima i *pidginima*), ali i sve druge djelatnosti koje se obavljaju u jednoj zajednici – nadišle su posljedice standardizacije.

Budući da dijalektalna osnova u većini slučajeva favorizira jedan organski idiom, u široj su javnosti česte usporedbe standarda i toga idioma koji je samo poslužio kao osnova za izgradnju standarda pa, znači, nije niti može biti standard. S druge strane, govornici kojima pak taj organski idiom nije materinski i koji bi trebali naučiti standard, teže mu se prilagođavaju jer im je neprirodan, a možda im se niti ne sviđa, što je, naravno, iracionalno, ali takav je njihov stav prema neorganskome idiomu uopće.

No, zbog straha od etiketiranja njihova govora kao neškolovanoga, ruralnoga i činjenice da će vjerojatno biti stigmatizirani u javnome prostoru, u tome procesu prilagodbe nedvojbeno, svjesno ili nesvjesno, polako odustaju od svog (ili jednog od svojih) jezičnih identiteta¹⁴. Premda je identitet izrazito fluidna kategorija, strah ili sram nikako ne bi trebali biti razlozi zbog kojih pojedinac re/de/konstruira svoj identitet.

Strah od jezika javlja se već u školskim danima. Učiteljice, najčešće materinskoga jezika, ali često i ostale, kritiziraju odabir riječi, nepismenost učenika, primjerice, prilikom spojenoga pisanja negacije uz glagol, ne razmišljajući pri tome o posljedicama koje bi negativna kritika mogla ostaviti ne samo na učenika kojemu je upućena već i na sve ostale koji su je čuli. Naime, cijeli će razred stvoriti pri tome sliku o boljoj i lošijoj verziji jezika, čime će postupno, počevši od rane dobi, stvarati loše stavove prema standardnome jeziku.

Vidljivo je, dakle, da je već u školama prevelik naglasak na onome kako je što rečeno, a ne što je rečeno. Škola bi prije svega trebala osposobiti učenike da što bolje i artikuliranije izraze svoje misli, da su one povezane u logičku cjelinu, a jezična bi sredstva koja učenik pri tome bira trebala biti sporedna. Izražavanje na organskome idiomu u školi moglo bi se bez ikakvih problema implementirati u školski program, pri čemu bi se radilo na spontanosti

¹⁴ Uvijek je riječ o množini identiteta jer svaki pojedinac konstruira više identiteta, ovisno o izvanlingvističkim parametrima i komunikacijskome kontekstu koji svi zajedno sudjeluju u konstrukciji identiteta.

izražavanja. Jezično gradivo koje je programom predviđeno nikako ne bi trebalo biti zanemareno, već bi se uz komparativne metode mogla usvojiti i eksplicitna norma koja je potrebna prije svega za pisanu javnu komunikaciju, ali i za govorenu. Jezik bi tako definitivno postao sredstvo kojega se ne trebamo bojati, već bi s njime mogli graditi "prijateljski" odnos. Naime, upravo jezik pruža najšire mogućnosti izražavanja i ekspresije jer možemo reći sve ono što želimo, mislimo i osjećamo.

Koliko je god etnička, vjerska ili klasna diskriminacija nedopustiva u bilo kojemu diskursu, toliko bi trebao biti nedopustiv i bilo koji oblik jezične diskriminacije. Uostalom, svaka je diskriminacija negativno određena, pa onda i jezična. Kada jezik postane primarno simboličko sredstvo, a tek onda komunikacijsko, onda gubi svoju najvažniju funkciju. Kada se politika počinje brinuti o jeziku, i to najčešće pod izgovorom da će inače jezik nestati, a s njime i nacija, onda je jasno da su njegovi govornici kao njegovi pronositelji, jer bez njih nema ni jezika, u podređenome položaju. Kao što lingvisti opisuju jezik, tako bi i (jezična) politika, osluškujući jezičnu praksu i planirajući korpus jezika, trebala uzeti u obzir i upotrebnu normu. Time bi i raskorak između kodifikacijske i upotrebne norme bio manji, a postigao bi se (neki) konsenzus između deskriptivista i preskriptivista, a što je najvažnije, eksplicitna bi norma (standard) bila ne samo općevažeca nego i općeprihvaćena.

JEZIČNE PROMJENE I IDEOLOGIJA STANDARDNOGA JEZIKA

Sažetak

U ovome se radu raspravlja o strahu od jezičnih promjena koji nastaje kao posljedica ideologije standardnoga jezika. U uvodnome dijelu govori se o položaju vernakulara u eri standardnih jezika, ali se i naglašavaju osnovne zadaće jezika. Također, uvod tematizira i sve češće polemike o dinamikama jezičnih promjena koje su posljedice straha od gubljenja nacionalnoga jezika, što možebitno može ugroziti i nacionalni identitet. U prvome se poglavlju razgraničavaju pojmovi preskriptivizma i deskriptivizma te se naglašava primarna zadaća lingvistike. U drugome se poglavlju govori o jezičnim promjenama, o položaju anglizama koje pronalazimo u svim jezicima svijeta kao posljedicu jezične globalizacije (u hrvatskome jeziku, ali i u skandinavskim jezicima). Treće poglavlje bavi se jezičnom raznolikošću i stratifikacijom. U četvrtome poglavlju redefinira se pojam *standardni jezik* i kritički sagledava ideologija standardnoga jezika i niz njezinih negativnih posljedica, od kojih je jedna i diskriminacija vernakulara. Na kraju četvrtoga poglavlja raspravlja se o tome koliko je i kako potrebno normirati jezik u današnjemu društvu. Rad završava raspravom o potrebi deradikalizacije eksplicitne norme u svrhu stvaranja što manje jezičnih predrasuda, a što bi u konačnici rezultiralo i smanjenju straha od glotofobije.

Ključne riječi: jezične promjene, vernakular, standardizacija, ideologija standardnoga jezika, identitet

LANGUAGE CHANGES AND STANDARD LANGUAGE IDEOLOGY

Summary

This paper deals with the fear of language changes that arises as a consequence of the ideology of the standard language. In the introductory part of the paper, the question of the position of the vernacular in the era of standard languages is opened, but the basic tasks of the language are also emphasized. Also, the introduction addresses the increasingly frequent polemics about the dynamics of language changes that arise as a fear of losing the national language, which can possibly shake the national identity as well. In the first chapter, the concepts of prescriptivism and descriptivism are defined and the primary task of linguistics is emphasized. The second chapter talks about language changes. However, the aim of the chapter is to give an insight into the position of anglicisms (which we find in all languages of the world as a result of linguistic globalization), in the Croatian language, but also in the Scandinavian languages. The third chapter provides an insight into linguistic diversity and stratification, from territorial to individual. The fourth chapter provides the redefinition and characteristics of the standard language, and then gives a critical view of the ideology of the standard language, which brings with it a number of negative consequences. One of the main negative aspects is the discrimination of vernaculars. At the end of the fourth chapter, the question of how much and how it is necessary to standardize the language in today's society is discussed. The paper ends with a discussion of the need to de-radicalize the explicit norm in order to create as few linguistic prejudices as possible, which would ultimately result in a reduction of the fear of glottophobia.

Keywords: *language changes, vernacular, standardisation, standard language ideology, identity*

Literatura

- Andersen, Gisle (2020). Three cases of phraseological borrowing: A comparative study of *as if*, *Oh wait* and the *ever* construction in the Scandinavian languages. *Ampersand* 7, Dostupno na:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2215039020300059?via%3Dihub>, pristupljeno: lipanj 2023.
- Babić, Stjepan (1994). Jezična raslojenost. *Filologija* 22-23, 193-199.
- Bagić, Krešimir (2004). *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb: Disput.
- Barbarić, Tina (2011). Odnos hrvatskih medija prema engleskome jeziku: snobovi ili trendsetteri? *MediAnali* 5 (10), 93-106.
- Bugarski, Ranko (2003). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: XX vek.
- Coleman, Julie (2012). *The Life of Slang*. Oxford: Oxford University Press.
- Crowley, Thomas (2003). *Standard English and the Politics of Language*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Czerwiński, M (2005), *Jbzyk — ideologia — naród. Polityka jazykowa w Chorwacji a jezyk mediów*. Kraków: Wydawnictwo "Scriptum".
- Frančić, Anđela; Hudeček, Lana i Mihaljević, Milica (2005). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Gajić, Olivera (2011). Interkulturalna dimenzija kurikuluma građanskog odgoja i demokratizacija obrazovanja. *Pedagogijska istraživanja* 8 (1), 103-114.
- Globalizacija. *Hrvatski jezični portal*. Dostupno na:
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFdvWhQ%3D&keyword=gl obalizacija, pristupljeno: lipanj 2023.
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka i sur. (2001). *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Granić, Jagoda (2009). Purizam ili o(d)brana autohtone bosanske/bošnjačke, hrvatske i srpske leksičke norme. U: Tošović, Branko (ur.). *Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen: Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Berlin-Münster-Wien-Zürich-London: LIT Verlag, 65-83.
- Granić, Jagoda (2011). Terminologija i komunikacijska kompetencija u višejezičnome kontekstu EU-a. U: Bratanić, Maja (ur.). *Hrvatski jezik na putu u EU: terminološki ogledi*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje-Hrvatska sveučilišna naklada, 259-274.

- Granić, Jagoda (2013a). Vertikalna stratifikacija jezika i društva. U: Žele, Andreja (ur.). *Družbena funkcijakost jezika (vidiki, merila, opredelitve) / The Social Functionality of Language (Aspects, Criteria, Definitions)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 149-155.
- Granić, Jagoda (2013b). Pogled na noviju hrvatsku standardnojezičnu praksu. U: Požgaj Hadži, Vesna (ur.). *Jezik između lingvistike i politike*. Beograd: Biblioteka XX vek, 67-89.
- Granić, Jagoda (2015a). Norma u jeziku: između kodifikacije i upotrebe. U: Smolej, Mojca (ur.). *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis – 1. del // Grammar and Dictionary - Current language description – Part 1*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 261-267.
- Granić, Jagoda (2015b). Multikultifobija: komunikacija "zatvorenih vrata". U: Gudurić, Snežana i Stefanović, Marija (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru IV/I*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 21-32.
- Granić, Jagoda (2022). Ideologija standardnog jezika i nova vernakularizacija. Gudurić, Snežana; Dražić Jasmina i Stefanović, Marija (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru X/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 521-529.
- Grbić, Jadranka (2004). Jezični procesi, identitet i globalizacija. *Narodna umjetnost* 41(2), 235-253.
- Hansen, Karolina; Wypych, Michał; Bańko, Mirosław i Bilewicz, Michał (2017). Psychological determinants of linguistic purism: National identification, conservatism, and attitudes to loanwords. *Journal of Language and Social Psychology* 37 (3), 365-375.
- Hodges, Andrew (2016). Croatian language standardization and the production of nationalized political subjects through language? Perspectives from the Social Sciences and Humanities. *Etnološka tribina* 46 (39), 3-45.
- Hoffmann, Michael (2007). *Funktionale Varietäten des Deutschen – kurz gefasst*. Postdam: Universitätsverlag Potsdam.
- Ideologija. *Hrvatski jezični portal*. Dostupno na:
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVtiXRA%3D, pristupljeno: lipanj 2023.
- Kapović, Mate (2013). Jezik i konzervativizam. U: Kolanović, Maša (ur.). *Komparativni postsocijalizam: slavenska iskustva*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 391-400.
- Katičić, Radoslav (1986). *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav (2009). O standardnom i književnom jeziku. *Jezik* 56, 50-53.
- Katnić-Bakaršić, Marina (2001). *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society Institute.

- Kordić, Snježana (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Kovačević, Marina i Badurina, Lada (2001). *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Kryžan-Stanojević, Barbara (2009). *Lice i naličje jezične globalizacije*. Zagreb: Srednja Europa.
- Lippi-Green, Rosina (1997). *English with an accent: Language, ideology and discrimination in the United States*. London-New York: Routledge.
- Lončar, Jelena (2005). Globalizacija kao nositelj suvremenih promjena u svijetu. *Geoadria* 10 (1), 91-104.
- Marković, Irena (2012). Jezični utjecaji i promjene u suvremenom govoru Zadra. *Croatica et Slavica Iadertina* 8/2 (8), 313-335.
- Martinet, André (1982). *Osnove opće lingvistike*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Meiklejohn, John (1891). *The Book of the English Language*. London: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent and Co.
- Mićanović, Krešimir (2006). *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Milroy, James (2007). *Ideologija standardnoga jezika*. *Jat: časopis studenata kroatistike* 1(1), 36-43.
- Milroy, James i Milroy, Lesley (1999). *Authority in Language: Investigating Standard English*. London-New York: Routledge.
- Mrnjauš, Kornelija; Rončević, Nena i Ivošević, Larisa (2013). *(Inter)kulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Opačić, Nives (2015). *Reci mi to kratko i jasno: hrvatski za normalne ljude*. Zagreb: Znanje.
- Pašalić, Magda i Marinov, Sanja (2008). Engleski jezik i globalizacija. *Školski vjesnik* 57 (3-4), 249-258.
- Patekar, Jakob (2019). Prihvatljivost prevedenica kao zamjena za anglizme. *Fluminensia* 31(2), 143-179.
- Pycia-Košćak, Paulina (2018). *Raslojenost jezičnog identiteta u Hrvatskoj u usporedbi s poljskim realijama: (narodni jezik, narječje i dijalekt)*. U: Cichońska, Maria i Genew-Puhalewa, Iliana (ur.). *Tożsamość Słowian zachodnich i południowych w świetle XX-wiecznych dyskusji i polemik*. T. 2, *Język*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 125-143.
- Radovanović, Milorad (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada-Dnevnik.
- Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.

- Starčević, Anđel; Kapović, Mate i Sarić, Daliborka (2019). *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandorf.
- Škiljan, Dubravko (2002). *Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden marketing.
- Tošović, Branko (2002). *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Vujić, Antun (2015). *Globalizacija i identitet*. Dostupno na: <https://tripalo.hr/wp-content/uploads/2015/10/HRVATSKA-KAKO-DALJE-ZADANOSTI-I-MOGU%20C4%86NOSTI-15.pdf>, pristupljeno: lipanj 2023.